

A PIROS MEG A FEKETE

Molnár Katalin a *Magyar Műhely* körében

Tanulmányom egy nagyobb projekt része. A projekt célja az avantgárd – és mostanában a neoavantgárd – nőírók munkásságának feltárása, s ennek a tervnek a részét képezi Molnár Katalin sokrétű tevékenységének körbejárása is, akinek, noha minden bizonnyal a magyar neoavantgárd egyik legmarkánsabb és legérdekesebb női alkotójáról van szó, művészeti tevékenysége egy-két kisebb kísérleten kívül elég kevésbé feldolgozott. (A legfontosabb talán e téren a Madridban tanító Julia Őri munkássága, ő a vonatkozó tanulmányaiban főként a transznyelvi aspektusra reflektál.¹) Egy másik írásomban a „transzkulturalitást” és azaz rokon jelenségeket vizsgáltam Molnár Katalin műveiben,² s bár most érintőlegesen erről is szót ejtek, jelen keretek között inkább a többi aspektust (karrier-, network- és genderkutatás) emelem ki, továbbá foglalkozom aktív performansztevékenységével is. Kérdésem, hogy nőként milyen lehetőségeket kapott a neoavantgárd network keretein belül, s ezt miként aknáztta ki, illetve szubvertálta.

Molnár Katalin költő, író, műfordító (1951–) 1974-ben végzett az ELTÉ-n, majd 1979-ben egy szerelmi kapcsolat reményében – noha fiatalon, de már elvált nőként, két gyerekkel – Franciaországba költözött. Kötetei Párizsban láttak napvilágot a 80-as és 90-es években, s tevékeny részt vállalt a párizsi emigráns neoavantgárd körök, köztük a *Magyar Műhely* életében, továbbá több ízben Magyarországra is hazalátogatott, a *Magyar Műhely* itthoni találkozóin is fellépett.

1 Őri Júlia vonatkozó tanulmányai: Julia ORI, *Écrire vrai*, Cédille. Revista de Estudios Franceses, 2018, 14. sz., 451–475.; Julia ORI, *Plurilinguisme dans l'œuvre de Katalin Molnár*, International Journal of Francophone Studies, 2019/1–2, 11–33.; Julia ORI, *Translingual Paratopia and the Universe of Katalin Molnár*, L2 Journal, 2015/7, 84–101. (Online: <http://repositories.cdlib.org/uccllt/l2/vol7/iss1/art7/>); Julia ORI, *La posture littéraire de Katalin Molnár*, Francofonia, Francophonies hongroises au féminin: traversées littéraires et sociales (XIXe-XXIe siècles), 2022/83, 55–76.

2 Györgyi FÖLDES, «Kantaje». *Translinguisme et transmédiatité dans l'œuvre de Katalin Molnár*, Acta Philologica no. 59 (megjelenés alatt)

Bár Molnár Katalint alapvetően költőként tarthatjuk számon, akinek kötetiben költemények, prózaversek és egyéb sajátos műfajú szövegek sorakoznak, e műveknek a vizualitás is meghatározó elemük: többnyire vagy képversek, vagy olyan vizuális költemények, amelyeket előre elgondolt tipográfia, aprólékos oldaltervezés jellemez, továbbá könyveit gyakran rajzok, ábrák, fotók egészítik ki. Mindamellet a hangköltészet, a különböző akciók, performanszfellépések is végigkísérik Molnár Katalin pályáját.

Elöljáróban annyit: ha összegezve értékelni szeretnénk státuszát szűkebb körén, a *Magyar Műhely* csoportján belül, óvatosan annyit mondhatunk: sokáig viszonylag erős – holott ez amúgy nem jellemző. Ha például a *Magyar Műhely* könyvkiadványait vesszük alapul, megállapíthatjuk, hogy a nők meglehetősen alulreprezentáltak náluk: 75 tételből összesen 5 női szerzőt találunk hat kötettel (Mándy Stefánia, Dedinszky Erika, Molnár Katalin, Hegedűs Mária, Lipcsey Emőke). Molnár Katalin aktív jelenlétének háttéréül érdemes tudni, hogy több évig volt Nagy Pál élettársa, ugyanakkor feltétlenül elismerendő teljesítményét tekintve teljesen bizonyos, hogy nem csupán ezen életrajzi sajátosság járult hozzá gyakori szerepléséhez.

Molnár Katalin először 1984 áprilisában kap bemutatkozási lehetőséget a folyóirat lapjain, ahol már egy olyan egy olyan poétikai eszközt – hiba és főként: javítás – érvényesít szövegében, amely aztán különböző módokon végigkíséri pályafutását (*Szöveges mű javításokkal*).³ Nevét először a 71. számban (1986. június 15.) tüntetik fel a Magyar Műhely Munkakör tagjaként, amely szerveződésnek intézményfenntartási funkciója van elsősorban (előfizetők összefogása, anyaggyűjtés, találkozók szervezése) – ez az „előrelépés” azonban valójában még nem igazán árulkodó, hiszen egy viszonylag nagyobb körről van szó, ráadásul ismeretes, hogy a férfiak dominálta szervezetekben általában sem szoktak fukarkodni az adminisztrációs feladatokkal/funkciókkal a nők számára.

Ugyanakkor minden jel arra mutat, hogy Molnár Katalin egy bizonyos időszakban komoly megszólalási, szereplési lehetőségeket kapott a *Magyar Műhely* vezető triász (Nagy Pál, Papp Tibor, Bujdosó Alpár) mellett. A *Magyar Műhely Híreink* rovatában például jól látszik, hogy Franciaországban egyértelműen felívelően van avantgárd performer pályafutása, amennyiben – hogy csak pár esetet

3 A számban két írása jelenik meg: MOLNÁR Katalin, *Szöveges mű javításokkal* (Részlet), Magyar Műhely, 1984. ápr. 15., 2–3.; MOLNÁR Katalin, *Petőcz András, Összegyűjtött tyroclanista versek*, uo., 27.

idézzünk – 1984-ben a híres FNAC-könyvesbolt előadótermében Nagy Pállal és Papp Tiborral lép fel francia avantgárd költők társaságában, vagy éppen 1985. június 1-jén részt vesz a Marcel Duchamp tiszteletére rendezett kiállításon és esten Bourges-ban, a *Magyar Műhely*-csoport küldöttségében, Bruno Montelsszel, Nagy Pállal és Michèle Plueggerrel. Emellett majdnem mindig jelen van az akusztikus költőket bemutató rendezvényeken (mellette még nőként Ladik Katalin vagy Lantos Erzsébet nevére utalhatunk), s 1987-ben fellép több magyar társával együtt a rendkívül nívósnak számító Polyphonix Nemzetközi Költőfesztiválon, ahová tizenöt ország alkotóit hívják meg, a helyszínek a párizsi Georges Pompidou Központ, illetve ugyanitt az Osztrák és Svéd Intézet. Egyébként önálló estjére is sor kerül később a párizsi kortárs művészeti élet központjában, a Pompidouban – 1994. november 7., a műfaja „lecture performance”, azaz „performanszfelolvasás” –; mindez egy, a Galántai Györgynek hamis bélyegekért cserébe (mail-art) elküldött meghívóról derül ki, amelyhez egy portréfotót is mellékel: egy létra tetején gubbasztva olvas.

Amikor 1984-ben Magyarországon is jórészt szabaddá válik a művészeti terep, a *Magyar Műhely* a budapesti Belvárosi Ifjúsági Házban hív össze egy olyan estet, amely teljes egészében fel tudja mutatni a magyar neoavantgárd transznacionális (emigrációs szervezettségű) networkjét: itt Molnár Katalin egyszerre áll színpadra magyarországi művészekkel (Aranyi László, Erdély Miklós, Molnár Miklós, Szkárosi Endre) és a világ minden részéből összesereglett magyar emigráns alkotókkal (Baránszky László – New York, Bujdosó Alpár – Bécs, Dedinszky Erika – Hilversum, Hollandia, Nagy Pál – Párizs, Vitéz György – Montréal). 1987-ben a PIM-ben lép fel a *Vers/Kép//Kép/Vers* című, irodalmi esttel egybekötött, Kassák-centenárium kiállításon más, kép- és hangmontázsokat, videóműveket bemutató alkotókkal, voltaképpen a *Magyar Műhely* vezetőgárdájával és legismertebb személyiségeivel (Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor, Székely Ákos, Szombathy Bálint). 1990-ben feltűnik a *Médium-art* antológiában is (szerk. Fráter Zoltán),⁴ amelyet azért tekinthetünk összefoglaló jelentőségű albumnak, mert „a látható nyelvre” irányuló „sokirányú kísérletezést” mutatja be, illetve mert „lezárta a hazai vizuális költészet 80-as évekbeli virágkorának fejezetét”.⁵

4 MOLNÁR Katalin, *Kulcsok 1-4. = Médium-art. Válogatás az experimentális költészetből*, FRÁTER Zoltán szerk., Bp., Magvető, 1990, 74–77.

5 Lásd: G. KOMORÓCZY Emőke, *Arccal a földön a huszadik század. Az avantgárd metamorfózisai*, Bp., Hét Krajcár Kiadó, 1996, 114.

Presztízsértékű pozíciót kap az úgyszintén párizsi illetőségű, videóriportokat, videódokumentumokat és videóműveket közlő *p'ART* nevű irodalmi és művészeti videófolyóirat héttagú szerkesztőbizottságában.⁶ Rendkívül fontos momentum az életében (és egyfajta női csomópontból is beszélhetünk ebben az időszakban a *Magyar Műhelyben*), amikor Maurer Dóra 1988-as, Ladik Katalin 1991-es elismerése után 1992-ben ő kapja a *Magyar Műhely* ún. Kassák-díját (melyet csak egy évvel később veszi át Keszthelyen). Az indoklásban dicsérik költői és performerművészi tevékenységét és teoretikai útkeresését is: „Magyar és francia nyelvű kötetei nyelvi virtuozitásról és alapos elméleti felkészültségről árulkodnak. Vizuális, verbális és mozgáselemeket ötvöző költői akciói az új műfaj életképességét bizonyították a magyar és nemzetközi közönségnek.”⁷

Nagy Pál feltétlen elismerésére vall, hogy így ír az *irodalom új műfajai* című (1995-ös) könyvében a *Happening, performansz, költői akció* című fejezetének viszonylag az elején, a nemzetközi szereplők bemutatásába ékelve Molnár Katalin alakját, az első, s szinte egyetlen megemléített magyarként (a második, kizárólag képen megmutatott, fotóanyagban szereplő magyar művész ugyancsak egy nő, Simon Jolán): „Az irodalmi performansz egyik legkiválóbb, nemzetközileg is elismert mai művelője a Párizsban élő Molnár Katalin, aki kép- és szöveg-vetítést is bekapcsol akcióiba. (*Poèmes incorrects et mauvais chants*, 1993.; *Joyeux anniversaire*, 1993.)”⁸ Illetve máshol a könyvben a *Magyar Műhely* köréből jól ismert hangköltészeti alkotók között említi, Tóth Gáborral, Papp Tiborral, Juhász R. Józseffel, Mészáros Ottóval, Pető Tóth Károllyal – illetve a fiatalokkal, a S°Ka-PaNa°S°-csoporttal – közösen.⁹

Az utókor viszont mintha majdnem teljesen elfelejtkezett volna róla. Az egyik legfontosabb, a neoavantgárd művészet és irodalom eredményeit feltáró *Néma. Tanulmányok a magyar neoavantgárd köréből* című kötetben (szerk. Derék Pál – Müllner András)¹⁰ egyszer sem bukkan fel a neve. Havasréti József

6 A szerkesztőbizottságnak 5 férfi és 2 női tagja volt: Albert Pál (Sipos Gyula), Dávid András, Major Kamill, Matolcsy Eszter, Molnár Katalin, Nagy Pál és Somlósi Lajos.

7 Lásd: *Kassák-díj [Molnár Katalin – 1992, Juhász R. József – 1993]*, Magyar Műhely, 1993/89, 61.

8 NAGY PÁL, *Az irodalom új műfajai*, Bp., ELTE BTK Magyar Irodalomtörténeti Intézete – Magyar Műhely, 1995, 246.

9 Uo., 75.

10 DERÉKY PÁL, MÜLLNER ANDRÁS (szerk.), *Néma? Tanulmányok a magyar neoavantgárd köréből*, Bp., Ráció Kiadó, 2004 (Aktuális avantgárd 3).

Széteső dichotómiák című kötete¹¹ sem igen tárgyalja a női művészeket, ezért róla sem tesz említést; az ilyen jellegű kísérletek közül talán csak G. Komoróczy Emőke *Avantgárd kontinuitás a XX. században A párizsi Magyar Műhely és köre* című könyve¹² tartalmaz női művészekről szóló fejezeteket, hiszen Hegedűs Mária természetelvű költészetének, Ladik Katalin sokműfajú lírájának és performanszainak, Kelemen Erzsébet szakrális jellegű vizuális költészetének egyaránt fejezeteket/alfejezeteket szentel – Molnár Katalinról azonban ebben a könyvben is csak a *Magyar Műhely* eseménytörténetét tárgyaló részben esik szó. *A Betűk kockajátéka – A párizsi Magyar Műhely öt évtizede* címet viselő 2012-es PIM-kiállításon¹³ csak elvétve szerepel nő – Molnár Katalin például nem.

Poétika, kötetek

Molnár Katalin amúgy meglehetősen tudatos költő, erős elméleti érdeklődéssel; s valóban, néhány érdekes, ebből a szempontból relevánsnak tűnő lingvisztikai-esztétikai tanulmány is fűződik a nevéhez. *Tanulmány* című cikkének¹⁴ a téje például az avantgárd/neoavantgárd költészet mibenlétének meghatározása. Így foglalhatók össze a cikk állításai: 1. a hagyományos költészet érzelmességével és átideologizáltságával szemben érzelem- és ideológiamentesség; 2. matematikai felfogás (ez főként erre a korszakára lesz jellemző). Szerinte az avantgárd szakít a hagyományos költészet előre meghatározott algoritmusával (klasszikus versformák, szintaktikai szabályok is stb.), illetve állandóan és kiszámíthatatlanul változtatja meg algoritmusait. 3. felhívja a figyelmet, hogy az avantgárd művészet nem zseniközpontú: a valóság-nyersanyag nem kizárólag a művész alkotótevékenysége által emelkedik művészetté, elvben bármi – mint talált tárgy – értékes lehet: úgy a hétköznapi tárgyak, mint például egy piszoár, mint akár maga a nyelv. A nyelv eleve hologramszerű, amelynek minden eleme magában hordja az egészet.

11 HAVASRÉTI József, *Széteső dichotómiák. színterek és diskurzusok a magyar neoavantgárdban*, Bp.–Pécs, Gondolat – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2009.

12 G. KOMORÓCZY Emőke, *i. m.*

13 *Betűk kockajátéka – A párizsi Magyar Műhely öt évtizede. Kiállítás a P.I.M.-ben 2012. május 10. – okt. 28.*; a kiállítást rendezte Sipos László, Sulyok Bernadett.

14 MOLNÁR Katalin, *Tanulmány. 1988–89*, Magyar Műhely, 79. szám (1991. március 20.), 19–30.

A *vmely rejtett helyről* című kötetben,¹⁵ amelyet a *Magyar Műhely* adott ki Párizsban 1987-ben, nagyjából ezt a szemléletet valósítja meg. Egy szinonimaszótárt használ alapként, továbbá például egy irodalmi lexikon Kassák-szócikkét, ugyanakkor más textusokat is felhasznál, elsősorban természettudományos szakkönyveket, ezenkívül női magazint, házfelújítási kézikönyvek listáját, fonetikai szakszöveget. Az ezen szócikkekből kiragadott részeket mint talált tárgyakat variálja különböző matematikai műveletek szerint: sorba rendezés, permutálás, megszorítás, kihagyás, sűrítés, ismétlés. A könyv borítója és a nyomdai szedés piros, holott a *Magyar Műhely*-sorozatban a fekete borító (és nyilván a fekete betűk) volt a megszokott. Erre a különbségre a szerző direkt módon reflektál is egy interjúban,¹⁶ ahol elvárásainkkal szemben nem tér ki gender-szempontra, miszerint a fekete a maskulinitással lenne társítható, a piros meg a nőiséggel, inkább az „eltérést”, tudniillik a megszokottól való eltérést hangsúlyozza. A lényeg – mint avantgárd gesztus – a transzgresszió, a konvenciók meghaladása (ráadásul ezek szerint Molnár Katalin még egy avantgárd sorozatban is erre törekszik könyve újszerű kinézetével a többi kötet vizuális megjelenéséhez képest). Bár – mondja ő – egy-egy adott műben minden irányban nem érdemes eltéréseket létrehozni, mert az összezavar, a módosítások kiolthatják egymást. Ugyanakkor – úgy tűnik – itt nem az adott eltérés jelentéssége, hanem maga az eltérés fontos inkább a számára, hiszen nem fed fel, mire utalhat(na) vele. Nagy Atilla Kristóf egy – egyébként elég távolságtartó, noha a kötet érdemeit elismerő – kritikájában¹⁷ úgy kezd találgatni, ötletelni a piros színre vonatkoztatva, hogy egyikben sem véli megtalálni a megoldást (tűz?, hajnalpír?, diszkreditált szavak?, forradalom?), majd rámutat, ezt a kérdést éppen azért fölösleges feltenni, mert a szerző alkotómódszerével (szigorúan matematikai hozzáállás, természettudományos szókinccs) eleve kizár minden asszociációs lehetőséget.

Hasonló szemléletmóddal (a nyelv hologramszerűsége, talált tárgy jellege stb.), illetve hasonló eljárásokkal él a *De te ki vagy?* című kötetében.¹⁸ Ez a kötet azonban lényegesen személyesebb az előzőnél annyiban, hogy kifejezetten gender tapasztalatokat (és néhol – szándékosan persze – sztereotípiákat) is rögzít,

15 Molnár KATALIN, *vmely rejtett helyről a beszélő felől indulva s azt elhagyva*, Párizs, Magyar Műhely, 1987.

16 *Interjú Molnár Katalinnal*, p'ART 3-4. szám, művészeti videó-folyóirat, Párizs, 1988–1989, Artpool videótár, 686.

17 NAGY Atilla Kristóf, *Test helyett csontok*, Élet és Irodalom, 1988. február 5., 10.

18 MOLNÁR Katalin, *De te ki vagy?*, Párizs, szerzői kiadás, 1990.

mindkét nem felé orientálódva, mégis alapvetően női perspektívából – azaz itt mégiscsak ötvözni tudja a kettőt. Ezt erősíti a vizuális aspektus is. A könyv szinte legelején elején egy Vénusz-jel található kézi festéssel, mintegy válaszolva a címben az identitást feszegető kérdésre (a borítón ennyi látható: *DE*, a szennycímlapon: *TE KI VAGY?*, a harmadik oldalpáron található a Vénusz-jel (♀), következő oldalon: ugyanaz, csak átmosódva, majd ezt követi egy aktkép). A szöveges részben is sok fotó látható beékelve a szerzőről, köztük aktok is, illetve szexuális utalásokként érthető rajzok (csúcsára állított rombusz stb.). S bár a kötetet szimmetrikus módon egy Mars-jel (♂) zárja le, a végén, azért – szemben korabeli kritikával, az ugyancsak magyar műhelyes Székely Ákossal¹⁹ – arra konkludálhatunk, a kötetben lényegesen hangsúlyosabb a női nézőpont és általában a nőiség a férfi perspektívánál, ráadásul a szöveg a fallocentrikus beszéd számos paneljét kiforgatja, szubvertálja, hiperbolizálja, majd széjjelzúzza.

Egy példa, ahol Molnár Katalin a „protestáns” szóból indulva szótárszerűen, szócikkenként rögzíti a sztereotip asszociációkat:

... és ezt MONDJUK
ez egy NŐ
protestáns hitű
ha csak teheti PROTESTÁL
PROVOKÁL
PUCCOSKODIK
PUCÉRKODIK
PÚDEREZI MAGÁT EZ A BÜDÖS KURVA
ez a VIPERAFAJZAT
ez a buta tök
olyan, mint aki szappant evett
mint a sötét éjszaka
kettőig nem tud számolni EZ A NYALAKODÓ TYÚK (...) ²⁰

19 SZÉKELY Ákos, *Molnár Katalin: De te ki vagy?*, Magyar Műhely, 83. sz. (1992. március 20.), 10–12.

20 SZÉKELY Ákos, *i. m.*, 39.

Persze más jellegű szövegrészeket is találunk a kötetben, például a *Triviális kérdések* című francia nyelvi játék egy átalakított/dekonstruált verzióját²¹ (ami a *Magyar Műhely*ben is szerepelt,²² illetve – mint látni fogjuk – egy performansz irodalmi alapját is adta), illetve a NEW SEX / NEW TAX / NEW WAX-sorozatot, amely aztán képzőművészeti alkotásként külön is ki lett állítva.²³

Egy másik időszakának szemléletét – amelynek kulcsfogalmai a transznyelvi hibriditás és a hiba, s amellyel kifejezetten egy transznyelvi avantgárd poétikáig jut el – azzal az előadásával jellemezhetjük a leginkább, amelyet a *Friss meleg az avantgárd!* című tanácskozáson²⁴ elő is adott: *A költészetről???* címmel.²⁵ Miután ugyanis megállapította, hogy a költészet világszerte veszített presztízsből, arra jut, hogy e jelenség oka a hibás, a nyelvet idealizáló nyelvszemlélet: az, hogy a nyelvet eleve tökéletesen képesnek tartjuk a kifejezésre. Egy hosszabb komparatív nyelvészeti levezetés után arra jut, hogy a nyelvek logikátlan, hibás konstrukciók, csak az anyanyelv esetében ezt nem vesszük észre, idegen nyelveknél néha igen, ám éppen e sok következtetlenség miatt nem leszünk sosem tökéletes beszélők. Ahhoz, hogy valahogyan kompenzáljuk ezeket a tökéletlenségeket, ki kell tágítanunk a kereteket: erre alkalmasak lehetnek a neoavantgárd költészeti kísérletezések, az intermedialitás, mint például a vizuális költészet, a hangköltészet, a performanszok stb.

Beépített elvétel/hiba, állandó önkorrekció, javítás és önreflexió magasfokon: újabb pályaszakaszát alapvetően ez a poétika jellemzi. 1995-ös kötetének a címe például *poèmesIncorrects et mauvaisChants chantsTranscrits*.²⁶ A könyv a következőképpen épül fel: a jobb oldalon felváltva egy-egy *chantTranscrit* (átírt dal) és *poèmeIncorrect* (helytelen/hibás költemény), akárcsak egy kétféle gyöngyből álló, váltakozó színű nyaklánc. A bal oldali textusok kiegészítésnek is tekinthetők: egyrészt jegyzetek találhatók itt (fonetikus átírással személyes jegyzetek – önéletrajzi feljegyzések vagy a keletkezés körülményeiről szóló információk –, esetleg kurzívan szedett másféle jegyzetek), néha dokumentumok, valamint fotók, illetve a jobb oldali költemények variánsai.

21 SZÉKELY Ákos, *i. m.*, 28.

22 MOLNÁR Katalin, *Triviális kérdések*, Magyar Műhely, 76. sz. (1990. szeptember 20.), 31.

23 MOLNÁR Katalin, *De te ki vagy?*, *i. m.*, 41.

24 *Magyar Műhely*-találkozó, Keszthely, 1993. augusztus 27–29.

25 MOLNÁR Katalin, *A költészetről???*, Magyar Műhely, 90. sz. (1993. december 20.), 8–23.

26 Kat(al)i(n) MOLNÁR, *poèmesIncorrects et mauvaisChants chantsTranscrits*, Paris, Fourbis, 1995.

Az ún. helytelen és az átírt költemények struktúrája tulajdonképpen hasonló módon alakul: az egyes verssorokban a szótári szavak egymás mellett, egybeírva, de hol kis, hogy nagy kezdőbetűvel írva sorakoznak (a ragozott igék helyett főnévi igenév áll, a névelők általában kimaradnak). Az előbbieket, azaz a „helytelen versek” teljes egészükben saját szövegek: a lírai én szubjektívnek mondható, érzelmi és hangulati állapotokról beszámoló – és a fentiek értelmében agrammatikus – megnyilvánulásai. Kontextualizálásként, magyarázatként, helyreigazításként számos esetben ott áll mellette a bal oldalon a személyes jegyzet, továbbá a francia versváltozatok mellett az esetek többségében ott szerepel egy másik nyelvre (angolra, olaszra, németre) fordított verzió. Az „átírt dalok” pedig már jól ismert daloknak (*János bácsi a csatában*, *Körben áll egy kislányka*, mozgalmi dalok stb.) az egész kötetet uraló formai szabály szerint generált – néhol kicsit átírt – idegen nyelvű változatai. Ez utóbbiakat úgy is felfoghatjuk, mint a személyes múlt mementóit, emlékfoszlányait, szervesen belehelyezkedve (vagy áttüremkedve?) egy másik nyelvi környezetbe.

A *Quant à je* című kötetnek²⁷ is a hiba mint olyan a rendezővel (a hibák nagy része tudatos, és olykor szabályszerűségükben teljesen jól lekövethető transzformációk: több szó egybeírása, fonetikus átírás, szócserek, mint például a birtok és birtokos felcserélése stb.), ezért a létrejött szövegegyüttes nagyon nehezen deszifrálnak és dekódolhatók. Ráadásul a narratív részekbe (általában önéletrajzi fragmentumokba) betüremkedő vendégszövegek (mondókák, dalocskák) tarkítják. Ezek franciára vannak fordítva, olykor sajátos, kvázi-fonetikus helyesírással rögzítve. Mindez kollázs technikával összeállítva, mely kollázs ezen kívül még tartalmaz ezen poétikai metódusok mibenlétére vonatkozó önreflexív részeket, a francia és a magyar nyelv sajátosságaira vonatkozó eszmefuttatásokat. Mindezen a könyv önéletrajznak is tekinthető, amelynek legfőbb tétje – a kontextus, azaz a család, a gyermekkori élmények, az érzelmi-szerelmi élet vázlatos bemutatása mellett – az emigráció okainak, körülményeinek rögzítése, az ehhez szükséges idegennyelv-tudás elsajátításának (el nem sajátításának) részletei, s ezen túl, a francia kultúrába való integrálódási feltételekre való rákérdezés.

A *Magyar Műhely*-időszak után Molnár Katalin ugyanezt a transznyelvi játékon alapuló kísérletezést folytatja (de ennek részleteibe jelen tanulmány keretei

27 Katalin MOLNÁR, *Quant à je (kantaje)*, Paris, POL, 1996.

között már nincs módomban belemenni): Christophe Tarkossal elindítják a *Poézi Prolétér* című folyóiratot, amelynek ötletét az Académie Française túlkódolt nyelve és a párizsi munkásnegyedekben beszélt dialektusok kavalkádja közötti feszültség adja. Mindennek koncepcióját később a *Konférans pour le zilétré* (*Előadás az analfabétáknak*) című művében²⁸ fejti ki. Talán legnagyobb sikerét e későbbi periódusban (és talán egész életpályáján) a Kité Moi (kb. El hagyot én) álneven írt *Lamour Dieu* (1999),²⁹ egy szintén önéletrajzi ihletésű regény hozta, amelyben egy Afrikából érkezett férfival egy évig tartó szerelmét (és elhagyásának történetét) írta meg, amely szintén a tétovázást, bizonytalanságot rögzíti a „két nyelv, két kultúra közötti kívájt térben”, illetve a francia nyelv művelését, lényegi megértését szemantikai és fonetikai rémálomként megélve. Franciaországban éveken keresztül indított kreatív írás műhelygyakorlatokat „helytelen versek” („poèmes incorrects”) írására – az utóbbi időben keveset alkot.

Visszatérve az előbbi, az ún. *Magyar Műhely*-időszakára: voltaképpen csak a *vmely távol helyről* című kötete kapcsolódik közvetlenül a folyóirat kiadójához, a többi könyvet nem ők adják ki. A *De te ki vagy?* saját kiadás, ami viszont nem a sikertelen integráció következménye, hanem a könyvtárgy-jelleg az oka, illetve a hivatalos vagy pénzforgalmon alapuló kereskedelmi hálózattól való ki-maradás szándéka – különösen, hogy a könyvterjesztést a szerző személyesen, egy-egy francia- és magyarországi akció keretében végezte (a *Magyar Műhely Hírei*-ben a könyvet „luxuskiállítású” műként és cseretárgyként jelölték meg). Az önköltségen 500 példányban kinyomtatott, ragasztott brosúrában Ioan Bunus néhány grafikája és Émilienne Deschamps-nak a szerzőről készített fényképei (például kalapos akt, vödörös portré) szerepelnek. Míg a *poèmesIncorrects et mauvaisChants chantsTranscrits* egy kisebb (azóta már megszűnt) kiadónál, a *Quant à je* viszont már az ismertebb P.O.L.-nál jelenik meg, amely egyfelől feltétlenül a Molnár Katalin által kivívott presztízst mutatja helyi terepen is, illetve esélyt jelenthet az ismertség, népszerűség további erősítésére.

Vannak más egyéni készítésű könyvei is („bookwork”): ilyen a viszonylag korai munkának számító *Halmazok. A vipérák nagyon harapósak*,³⁰ az *Une Suite*

28 Katalin MOLNÁR, *Konférans pour le zilétré*, Paris, Éditions al dante, 1999.

29 Kité Moi, *Lamour Dieu*, Paris, POL, 1999.

30 Katalin MOLNÁR, *Halmazok*, Párizs, Magyar Műhely, 1985.

vagy a *dalosFüzet*,³¹ amelyben ismert népdalok (*Tavaszi szél vizet áraszt, Száraz tónak nedves partján*), gyermekdalok (*Körben áll egy kislányka*), gyermekversek (Móricz: *A török és a tehene*), továbbá kommunista mozgalmi énekek (*Föl, föl, ti rabjai a földnek*) találhatók szemantikai értelemben analitikus, de szintaktikai értelemben teljesen agrammatikus és apoétikus felbontásban. Egyfajta lapozgató ez, mert a szövegek soronként/szavanként tagolódnak, mindig újabb oldalpáron (ennek egy részlete egyébként, amit egy performansz keretében 1993-ban felolvasott a *Magyar Műhely*-találkozón). Molnár Katalin létrehoz egyéb szöveges tárgyakat, színes nyomtatványokat is: ilyen például a tetszésszerűen, de mégiscsak megjósolható kimenetelű narratívá(k)ba rendezhető szósor, a SPEECH DANGER REVOLVER PRESIDENT, színes lapokra rápecsételve vagy a NEW TAX / NEW WAX-sorozat hasonló formában. Ilyesféle darabokkal Molnár Katalin bekapcsolódott a *mail art* művészeti mozgalomba is, amikor három méretben különböző színű (kék, illetve sárga) levelezőlapokat készített többféle nyelven:³² franciául, angolul, németül, olaszul, lengyelül, s a bélyeg helyén ez állt: „Poésie INCORRECT de Kati Molnár [Molnár Kati HEJTELEN költeményei]”, a levelek tartalmi részén egy-egy szándékoltan agrammatikus vers szerepelt a *poèmesIncorrects et mauvaisChants chantsTranscrits* című kötetből.

Performanszok

Performanszai alapvetően költői akciók, azaz nem a kizárólag és teljes egészében abban a pillanatban létesülő alkotás a műfaja (mint például Hajas Tibornak). Ő textuálisan már előbb megformált szövegek elmondásával kísérletezik, azaz egy avantgárd jellegű, állandóan mozgásban, jelentéseltolódásban lévő szöveg elmondásakor létesülő nyelvi performativitásra erősít rá a hozzá kapcsolt, ott és akkor megképződő mozgás- és cselekvéssorral (ebben például Ladik Katalinéra hasonlít a koncepciója, bár ő általában óvatosabban, tompítottabban használja az áterotizált előadásmódot).

31 Megtalálhatók az Artpool gyűjteményében.

32 Megtalálhatók az Artpool gyűjteményében.

1. *Szabad terület*, a párizsi Magyar Műhely találkozója Szombathelyen (1989):³³

Egyfajta egyéni hangulatjelentés ez természeti képekre, a flóra és fauna fajaira fordítva, majd ezeknek listáját – mintegy a problémák jelentkezésére válaszul – nemzetgazdasági követelések felsorolása váltja, hogy azután visszatérjünk egy már direkter-személyesebb hangulatleíráshoz. Maga a szöveg mögé tehát nehezen rendelhető bármilyen konkrét értelem, nélküli a koherenciát; viszont hangulatot-hangulatokat tükröz, amelynek az ingadozása, illetve a modalitás megváltozása szerint alakul a performer mozgása. Piros nadrágban, fekete ingben, mezítláb sétálgat fel-alá a színpadon, kezében vödört lóbálgat, majd leteszi, letérdel elé, beszél hozzá; amikor a mondott szöveg elkomorodik, a gondokat taglalja, Molnár magához fogja, átöleli a vödört. Amikor – nyilván a problémamegoldáshoz szükségesként érzékeltetett – teendőkhez mint követelésekhez ér, egyre inkább felemeli a hangját, kiabálja az instrukciókat, üti a földet. Amikor ismét egy optimistább jellegű részhez ér, leül a színpad szélén a közönséggel szemben, lóbálja maga előtt a vödört. (A találkozót bemutató videón ezt együtt mutatják Székárosi hangköltészeti performanszával, ide-oda váltogatnak a két előadás között, ezáltal is dinamizálva azokat.)

Nagy Pál *az irodalom új műfajai* című könyvében utal arra, hogy a vödör mint az előadás egyik fontos eszköze, s mint meghatározó motívum először Picabia *Relâche* című nevezetes, Erik Satie zenéjére írt satirikus szkeccssorozat-darabjában bukkant fel (a vödörből csöbörbe öntött vízzel), melyet azután átvett a Black Mountain-i őshappening, majd Oldenburg, Bob Wilson, s Molnár Katalin:³⁴ csak hogy nála – tehetjük már mi hozzá – a vödör önmagában funkciótlanává válik, nagyrészt performansztörténeti reminiszscenciákat hordoz, ezen kívül nem sok asszociációt tesz lehetővé (illetve a *De te ki vagy?* csereakciójában ismertetőjelként működött)³⁵.

2. Egy másik performansz a szombathelyi *Magyar Műhely*-találkozón (1989):³⁶

Molnár Katalin Szűcs Sándorral együtt ad elő részleteket a *Triviális kérdések* című szövegéből (egy abszurd-szürrealista kérdezős társasjátékból). Fehér öltözetben, tenisz-homlokpántjukat a szemükre húzva vakon tapogatódnak körbe

33 PIM, Audiovizuális anyag, VF01036.

34 NAGY Pál, *i. m.*, 249.

35 A Margitszigeten találkozott a könyvcserapartnerekkel, és a vödörrel lehetett felismerni.

36 p'ART 7. szám (1989.07.11–14.), Artpool, videótár, 687.

a színházterem oldalfalai mentén, egymással szemben haladva. Néha végigsimítanak a terem szélén álló embereken, s közben mondják a szöveget. (A fiatal fiú a kérdőszavas, ő az eldöntendő kérdéseket sorolja.) Mikor körbeérve összetalálkoznak, megállnak, mondják tovább a verset, s közben blázírtan paradicsomlevest kanalaznak pólójuk mellkason található zsebébe.

3. A p'ART 1990. május 30-án leadott adásában:³⁷

Itt ugyancsak egy költészeti akciót láthatunk: Molnár Katalin a *De te ki vagy?*-ből szaval részletet, éppen a „protestáns hitű, protestál...” felütéssel kezdi, s onnan folytatja a szöveget. Az általa mondott részlet a női létnek a társadalmi és szexuális vélemények, elvárások, sztereotípiák keretrendszerében, adott esetben performatív ítéletek teremtette voltáról tudósít, az előadó a fekete bő nadrágban, fekete hosszú ujjú felsőben mozog: hol pantomimesnek tűnik, hol szinte akrobatának, majd dehumanizálódik, állattá (vagy állatiassá) lényegül át. Fent a terem galérián a korlát mellett oldalaz, majd átmászik a korláton, és egy emelettel lejjebbre mászik, vagy inkább leereszkedik. Ott négykézlábra áll a földre terített abrosz mellé, ahol mindenféle tárgyak találhatók, s egy hajasbabával a szájában kutyaként mászik körbe-körbe; majd egy hangosbemondóba felolvás stb.

*

Molnár Katalin szépen lassan eltűnt, kikopott a *Magyar Műhely* köréből. Ennek nem csupán magánéleti okai lehettek (a Nagy Pállal való különválására gondolhatunk itt), hanem minden bizonnyal az is, hogy a *Magyar Műhely* a '90-es évek közepére elvesztette közvetítő szerepét a francia és magyar avantgárd között, s új, fiatal szerkesztők bevonásával, majd teljes szerkesztőváltással (L. Simon László, Sörös Zsolt) egyre inkább hazai avantgárd központtá alakult. Más emberek kaptak szereplési lehetőséget, s a franciaországi munkatársak egy része kiszorult, vagy önként maradt el a laptól.³⁸

37 p'ART 8-9. szám, 1990–1991, Artpool videótár, 688.

38 Mint az egy Tóth Gábornak írott 1997-es levélből kiderül, ez a váltás valószínűleg több régi műhelyes szerző számára törest jelenthetett – többek között számára is. „Teljes mértékben (milyen szép szocialista szópáros) osztom véleményed az új (?) Műhely (új?) csinálóirol”. Molnár Katalin Tóth Gábornak, 1997. május 4., az Artpool gyűjteményében.